

sajtóhiba incselkedik az olvasóval, és itt 1686-ról van szó. — *Tolbuhin sugárút*. Mi indokolja, hogy éppen egy 18. századi utcanevet kell feláldozni egy hazánk felszabadításában jelentős érdemeket szerzett, de — Szegeddel semmilyen kapcsolatban nem álló marsallról? Alkalmasabb volna a most kiépülő külső körút egy részlete. — A fejezetet irodalomjegyzék és névmutató zárja le.

Külön kiemelem, hogy a könyvet 16 történeti városkép egészíti ki, valamint az 1850-es Bainville-féle térkép színes másolata. Jó lett volna még a könyv alapjául szolgáló 1972-es térképet is mellékelni.

PÉTER LÁSZLÓ könyve kitűnő és hasznos olvasmány. Már idézett hármas célján kívül nagyon tanulságos mindegyik magyar város számára is. Kár, hogy csak kétezer példányban nyomtatták ki. Egy előnye azonban ennek is van. Remélem, hogy hamarosan új kiadásra kerül sor, és nagyon örülnék, ha a szerző józan, megfontolt javaslatai közül többet figyelembe is venne addigra a Város tanácsa.

Tisztelettel és megbecsüléssel adózom Szeged városának, hogy egy ilyen tudományos, de egyben gyakorlati célú művet megjelentetett, és ezzel példát mutatott hazánk többi városának. Nagy szolgálatot tett vele a magyar nyelvtudománynak, de nem megvetendő az a szerep sem, amellyel e nagy múltú város saját történelmét népszerűsíti és közelebb hozza a könyv olvasóihoz. Azt is remélem, hogy a jó és szinte úttörőnek nevezhető munka hamarosan máshol is követésre talál.

KÁLMÁN BÉLA

J. GOOSSENS: *Inleiding tot de Nederlandse Dialectologie*. Overdruk uit Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie. Deel 44 (1970). Drukkerij George Michiels, N. V. Tongeren 1972, 173 l.

Jan Goossens belga dialektológus neve nem ismeretlen nálunk. A Magyar Nyelvben (MNy. LXVIII, 345—55) Kiss Jenő foglalkozott Goossens egy korábbi művével (*Strukturelle Sprachgeographie. Eine Einführung in Methoden und Ergebnisse*. Heidelberg, 1969), amelyet a strukturális nyelvföldrajz első szintézisének nevez. Amennyire Kiss Jenő ismertetéséből kitűnik, a tény- és példaanyagban a két műnek sok közös vonása van, az *Inleiding* azonban alapjában véve más célú: szinte tankönyvként használható, valóban rövid és tömör összefoglalása a nyelvjáráskutatással kapcsolatos elméleti és gyakorlati tudnivalóknak. Mint a szerző maga írja a bevezetőben, bőséges anyagú gyűjtéssel és ennek feldolgozásával már rendelkezik a németalföldi nyelvjáráskutatás; az adott művel szerényebb terjedelmű, szigorúan rendszeres, a főbb elméleti kérdéseket tárgyaló kézikönyvet szándékszik a kutatók és érdeklődők kezébe adni.

Szintén a bevezetőben jelöli meg a szerző az általa tárgyalt négy témakört, amelynek megfelel a könyv négy fejezete. A négy kérdéskör a következő: 1. A dialekt-

tológia tárgyának körülhatárolása, 2. Az általános dialektológia módszertana a németalföldi nyelvjárásokra alkalmazva, németalföldi példákkal, 3. Tudománytörténet és bibliográfia, 4. A jelenségek általánosítása: a németalföldi nyelvjárások felosztása.

1. A magyar nyelvjáráskutatásban ismeretlen az a probléma, amely a németalföldi nyelvjáráskutatásnak alapvető kérdése: a németalföldi nyelvjárások földrajzi elhatárolása a környező rokonnyelvek nyelvjárásaitól. A németalföldi diaszisztémához tartozó nyelvjárások meghatározása az első lépés abban a témakörben, amelyet az I. fejezet címe így jelöl meg: Mit értünk németalföldi nyelvjáráskutatáson?

Goossens a magyart és a baszkot hozza fel ellenpéldaként, ahol a közös rendszerhez tartozó nyelvjárásokat más nyelvcsaládok dialektusai veszik körül. A nagy kiterjedésű kontinentális germán nyelvterületen ellenben fokozatos átmenetek vannak a szomszédos rokon nyelvjárások között, a távolesők közötti különbségek azonban már olyan nagyok, hogy egymás nyelvjárását nem is értik. A németalföldi dialektológia konkrét kérdése: Mitől függ az, vajon melyik nyelvjárás tartozik a németalföldi, és melyik a szomszédos német diaszisztémához? (Hasonló problémák mutatkoznak a legtöbb egymással rokon irodalmi nyelv nyelvterületének találkozásakor, pl. a francia és az olasz nyelvjárások elválasztásában.)

Érdemes végigkísérni a kérdés megoldását, mert rávilágít az irodalmi nyelv szerepére is. Egymás megértésének a ténye nem összekapcsoló vagy elválasztó kritérium, mert az érthetőség határa a megfigyelések kiindulási pontja szerint mozog (fokozatos átmenet a szomszédok között).

Nem vezetett eredményre az sem, hogy a nyelvjárásokat a német, ill. a németalföldi irodalmi nyelvhez viszonyították. Számbavették külön a német irodalmi nyelvre, a németalföldi irodalmi nyelvre, mindkettőre és egyikre sem jellemző nyelvi jelenségeket. Az előbbi kettő viszonyításával igyekeztek szinte statisztikailag az egyes nyelvjárások hovatarozását meghatározni. Kiderült azonban, hogy viszonylag nagy kiterjedésű az átmeneti zóna, ahol a szembeállítható jelenségek aránya megközelítően vagy pontosan 50/50%. Itt tehát még szoroztak a gyakorisággal, hogy pontosabb értékeket kapjanak. A még mindig viszonylag széles határterületen azonban további finomító számításokat kellene végezni, ahhoz hogy egzakt eredményre jussunk, (s ez meg is mutatja a statisztikai módszer használhatatlanságát). Figyelembe kellene ugyanis venni minden ott lakó egyéni nyelvhasználatát és az egyes nyelvi elemek egyénenkénti gyakoriságát. Ez megvalósíthatatlan, de nem veszünk vele, mert a kép a lakosság természetes változásaival (születés, halál, művelődés, elköltözés) állandóan változna.

Végül is a következő meghatározást vélte a szerző a legmegnyugtatóbbnak: a németalföldi nyelvjárások azok a németalföldi irodalmi nyelvvel rokon nyelvjárások, amelyeket azon a területen beszélnek, ahol a németalföldi tölti be az irodalmi nyelv szerepét és nem más közelebbről rokon nyelv. Ily módon minden szomszédos nyelv felé megvonhatták a németalföldi nyelvjárások határát. A legproblematisabb helyen, a németek felé, a nyelvjárás terület határa megegyezik az államhatárral.

Az I. fejezet még egy alapvető kérdést tárgyal: Mi a dialektológia? Goossens dialektológiának azt a diszciplínát nevezi, amelyet hagyományosan nyelvföldrajznak hívnak: „A dialektológia a nyelvtudománynak egy ága, amely a nyelvi rendszerek (legtöbbnyire nyelvjárási rendszerek) közti egyezéseket és különbségeket, valamint az egyezések elterjedését igyekszik interpretálni térképek segítségével.” Felfogásában így a dialektológia szinonim a nyelvföldrajzzal, és könyve a hagyományosan nyelvföldrajznak nevezett diszciplína kérdéseit taglalja.

2. Általános kérdéseket tárgyal, így minden nyelv kutatóihoz szól a II. fejezet: A dialektológia rövid módszertana. A módszertani kérdések több témakörbe csoportosulnak, első közülük „a problématerület elhatárolása”, vagyis mi az a terület, amelyet a térkép ábrázol. A vizsgálandó terület elhatárolásában és vizsgálati szempontként is fontos tényező az ott ható irodalmi nyelv. A legsimább eset a nem rokon nyelvek között élő nyelvjárás csoport, mint pl. a magyar problématerület (lásd a Nyatl. térképlapjait). Jóval több szempontot kell érvényesíteni a német és a németalföldi nyelvterületen, ahol ugyanazon nyelvjárás területen két irodalmi nyelv jött létre, anélkül hogy a nyelvjárások folyamatosságát megtörnék. Részletesen tárgyalja a munka a regionális térképeket, és a végső összefoglalásban külön csoportot kap az olyan vizsgálati terület, amely nem egy bizonyos jelenség elterjedését és határait foglalja magába, hanem egymással szembenálló, egymásnak ütköző jelenségek találkozásának határsávját ábrázolja.

Főként gyakorlati kérdésekről szól az *Anyaggyűjtés* című alfejezet. Először is arról, hogy milyen anyagot gyűjtsünk, hol és hogyan? Természetesen olyan anyagot amelyben földrajzi különbségeket várhatunk — állapítja meg a könyv szerzője, A Nyatl. munkálatait ismerve ez nem tűnik olyan természetesnek. Hogy egy nyelvi jelenség, nyelvi elem nem mutat földrajzi különbségeket, lehet éppolyan értékes információ. A magyar nyelv atlasznak számos olyan lexikai térképlapja van, amely azt igazolja, hogy egy fogalmat az egész nyelvterületen ugyanavval a szóval neveznek. (Fonetikai különbségeket természetesen az ilyen térkép is mutat.) A magyar nyelvjáráskutatókat a különbség-nélküliség is érdekli. Sőt Deme László szerint nemzeti nyelvünk legújabb fejlődésének egyenesen törvényszerűsége, hogy „az új tárgyaknak és fogalmaknak egy nevük van csak, mégpedig a köznyelvi, s ez terjed egységesen mintegy központból sugározódva szét”. (A Magyar Nyelv atlasz munkamódszere, 79).

Az anyaggyűjtés helyét illetően is találunk a magyarországi gyakorlattól eltérő véleményt: az RNDÁ (Németalföldi Nyelvjárási Atlasz sorozat) gyűjtőpontjai ugyanis minden 2000-nél több lakosú hely, kisebb községek csak akkor, ha az előbbiek egymástól 5 km-nél nagyobb távolságra vannak. „Sokáig úgy vélték, hogy a legmegfelelőbb, ha lehetőség szerint a kisebb községekben kutatnak, mert ott lelhető meg a legrégebb, 'tiszta' nyelvi formák. Ez természetesen tévedés, hiszen nagyon gyakori, hogy olyan emberek kötnek házasságot, akik különböző községekben nőttek fel. Az eltérő felfogás valószínűleg onnan adódik, hogy a német-németalföldi

nyelvterületen egészen más a nyelvjárás és az irodalmi nyelv helyzete, mint nálunk. Sokfajta és egymástól igen különböző nyelvjárások vannak, otthon szinte mindenki nyelvjárásban beszél, még a nagyvárosokban is (Berlin, a hollandiai Maastricht).

A hogyanról szólva a könyv alaposan tárgyalja a megfigyelés, a szóbeli kikérdezés és az írásbeli (kérdőíves) gyűjtés, valamint a magnetofonos rögzítés előnyeit, hátrányait és alkalmazási lehetőségeit. Általános tanácsokat ad arra nézve, hogy milyen legyen a jó kérdőív, és sorra veszi a jó kérdező-gyűjtő és az adatközlő kívánatos tulajdonságait. És újra egy vélemény, mely a magyarországi elmélettől és gyakorlatától eltér: „Általánosan elterjedt babona, hogy idős emberek ismerik legjobban a nyelvjárást.” Valóban nem lehet általánosítani, mert akad nálunk is fiatalabb jó adatközlő, és vannak az idős adatközlőknek is hátrányai, ezen a téren azonban megint döntő a két nyelvjáróterület közti különbség. Nálunk eltűnőben vannak a nyelvjárások, a németalföldi nyelvterületen viszont meglehetősen szilárdan tartják magukat.

A módszertan következő témaköréként a térképfajtákkal foglalkozik a szerző. Gondosan mérlegeli a három alapvető típus: az írott szöveggel ellátott, a szimbólumos és az izoglosszátérkép előnyeit és fogyatékoságait. Az utolsó nagyobb módszertani kérdéscsoport a térképek interpretálása. A szerző kritikailag értékeli ennek két fajtáját: a nyelven kívüli és a nyelven belüli tényezőkkel dolgozó interpretálást. Az első módszer fogyatékoságát (csak a jelenség elterjedését vizsgálja, keletkezését nem; atomisztikusan nyúl a problémához) kiküszöböli a második, amely annyiban strukturalista, hogy „figyelembe veszi a térképen ábrázolt nyelvjárás szerkezetét. Bizonyos esetekben a térképet ebből a szerkezetből igyekszik megmagyarázni”. Egy terület különböző térképeit hasonlítja össze stb. A nyelven belüli tényezőkkel történő interpretálás foglalkozik azzal is, hogy miként törekszik a nyelv rendszer kiépítésére (pl. fonológiai oppozíciók) vagy a homonímia megszüntetésére. Például két egymással határos nyelvjáróterületen ugyanazt a hangalakot különböző jelentésben használják. A határvidéken ebből félreértés és nevetség támadhatott, így itt létrejött egy „senkiföldje”, amelyen ezt a bizonyos hangalakot nem ismerik, helyette más szót használnak a megfelelő jelentésben.

3. A III. fejezet a németalföldi dialektológia történetéről szól. A könyv koncepciójának megfelelően a dialektológia történetét a nyelvöldrajz térhódítása alapján tagolja korszakokra. A „nyelvöldrajz előtti korszak” alkotásai a tájszótárak, tájnyelvi szakszótárak, nyelvjárási szövegközlések (első megjelenésük a múlt századi újságokban rejtvényként más nyelvjárásúak számára), és az egyes nyelvjárások nyelvtanai. A tájszótárak közül kiemeli a szerző a már „modern, nyelvöldrajzi felfogású” szótárakat. Ezekre jellemző, hogy az egyes szavak előfordulása és elterjedése pontosan fel van tüntetve. A nyelvöldrajzi módszer áttörése és térhódítása németalföldi nyelvterületen négy dialektológus (a holland Van Ginneken és Kloeke, valamint a flamand Grootaers és Blancqaert) érdeme. Munkásságukat, amely az 1920–60-as évekre esik, tömören, de alaposan jellemzi a szerző. A nyelvöldrajz 1925 után általánosan elismert nyelvészeti diszciplína Németalföldön. Erről tanúskodnak a 20-as

években létesülő (állami támogatást is élvező) nyelvjárási bizottságok, nyelvjárási könyvsorozatok és folyóiratok, kézikönyvek és nyelvatlaszok, amelyeknek bibliográfiáját a legutóbbi évekig közli a szerző. (A nyelvatlaszok egyike sem vetíti térképre az egész németalföldi nyelvjárásterületet, hanem külön az észak-déli, illetve keleti területeket, a harmadik pedig regionális atlaszok sorozata).

A fejezet végén a szerző összefoglalja a németalföldi dialektológia eddigi teljesítményeit (pl. a nagy nyelvi áramlatok, hatások kimutatását). Hiányolja a szintaktikai kérdések feldolgozását.

Az utolsó, legrövidebb fejezet a németalföldi nyelvjárások felosztásának elméleti kérdéseivel foglalkozik, történetileg is vizsgálva a problémát. Konkrét felosztást nem közöl, a könyv azoknak az elvégzendő feladatoknak felsorolásával zárul, amelyek korszerű felosztást eredményezhetnek.

Goossens műve a nyelvjáráskutatás minden lényeges kérdését érinti. Alapozásként szolgálhat a nyelvjárástudományt tanulmányozni szándékozók számára. Jellegzetesen németalföldi kérdések váltakoznak általános nyelvészeti témákkal, mindkettőben találhat tanulságot a magyar kutató is. Mindenképpen tanulságos megismerni egy hozzánk hasonló kis nép nyelvjárástudományának történetét és mai állapotát az igen eltérő nyelvi jellegzetességek ellenére is. Fő tanulságul az szolgálhat, hogy a magyar nyelvjárástudomány — behozva a század első felében fennálló óriási lemaradását a nyugati szomszédok tudományos haladásához képest — ma egyenrangúan áll a tudományos életben; mutatja ezt többek között a nemzetközi tudományos irányzatokkal való együttműködése és saját feladatainak sikeres teljesítése (pl. Nyatl.).

MOLLAY ERZSÉBET

VELCSOV MÁRTONNÉ: **Antropometrikus mértéknevek a magyar nyelvben** (Nyelv-tudományi Értekezések 84. sz.; Bp., 1974., 110 l.)

Nyelvünk mértékneveinek kérdéseivel hosszú idő óta foglalkozik a szerző. A kérdéskörön belül figyelme csakhamar a legérdekesebb, legősibb mértéknév-csoportra, a testrésznevekből alakultakra fordult. „Testrésznevekből alakult mértékneveink története” címen 1958 óta sorozat formájában jelentette meg ide vonatkozó tanulmányainak eredményeit (I. *Arasz*: Népr. és Nytud. II, 49—72; II. *Öl*: uo. III—IV, 115—27; *Ujj*: MNy. LXI, 298—305; IV. *Hüvelyk*: uo. LXIV, 56—66; V. *Tenyér*: Népr. és Nytud. XII, 39—45; VI. *Láb*: uo. XIII, 45—54; stb., vö. 101. l.). Ezekon kívül is több, részben ide vágó munkája jelent meg.

A témakör mintegy másfél évtizedes elmélyült tanulmányozása nemcsak a szerző nagy hozzáértését formálta ki, hanem természetes módon vezette el az előzményeket összegező kandidátusi értekezés megírásához is, amelyet aztán „A legrégeb ma-